

İbrahim Halil TUĞLUK*

VAZ'-I ETİBBÂ: ÜMMİD-İ ÂFİYET¹

*Zımnında olmasa eger ümmîd-i 'âfiyet
Hazm eylemezdi vaz'-ı etıbbâyı hastalar*

Özet: XVIII. yüzyılda yaşamış olan şair, hekim ve astronomi bilgini Abbâs Vesîm'in mürettep bir divanının yanı sıra tıp ve astronomi ile ilgili telif ve tercüme birçok eseri vardır. Bu eserlerden biri de yazarın yeni tıpla eski tıp kurallarını karşılaştırdığı Düstûru'l-Vesîm Fi't Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm'dir. İki ciltten oluşan ve kütüphanelerde dört nüshası tespit edilen eserin son bölümü *El-Hâtîmetü'l-Vesâyâ İlâ-Etıbbâ*'dır. Bu bölümde Klâsik tıp kitaplarında olduğu gibi hekimlere nasihatlerde bulunan Abbâs Vesîm, bu bölümü Türk, Arap ve İran şairlerinden aldığı manzumelerle de süsleyerek, sanatsal bir dille kaleme almıştır. Bu özellikleriyle Düstûru'l-Vesîm, salt bir tıp kitabı olmanın ötesinde edebî değeri olan bir eser olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle eserdeki bu bölümün dil ve üslup açısından incelenmesi önemlidir. Bu çalışmada Abbâs Vesîm'in hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, *Düstûru'l-Vesîm Fi't-Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm* adlı eserin *El-Hâtîmetü'l-Vesâyâ İlâ-Etıbbâ* bölümü dil ve üslup açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abbâs Vesîm, Vasiyyetnâme, Üslup, Nihat Sami Banarlı.

ADVICE FROM DOCTORS: APPETITE HOPE

Abstract: Abbâs Vesîm, who is poet, doctor and astrologer and lived in 18th century, has a lot of copyright and translation works about medicine and astrology as well as his rearranged divan. One of these works is Düstûru'l-Vesîm Fi't-Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm in which he compared the rules of old and new medicine. Last section of the work consisting two tomes and four different copies in the libraries is *El-Hâtîmetü'l-Vesâyâ İlâ-Etıbbâ*. Abbâs Vesîm who gave advices to doctors in this section just like the classical medicine books wrote this section artistically, titivating with poems belong to Turkish, Arabic and Persian poets. By these features Düstûru'l-Vesîm has got literal importance as much as medical. By this reason it is important to analyze this section from the point of language and wording.

In this study it has been informed about the life and works of Abbâs Vesîm shortly and analyzed *El-Hâtîmetü'l-Vesâyâ İlâ-Etıbbâ* section of Düstûru'l-Vesîm Fi't-Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm from the point of language and wording.

Key Words: Abbâs Vesîm, Vasiyyetname, Wording, Nihat Sami Banarlı.

*Doç. Dr.; Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi (itugluk@adiyaman.edu.tr)

¹ Bu çalışma, 4-5 Mayıs 2009'da Kayseri'de düzenlenen IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu -Prof. Dr. Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU Hatırasına- sunulan, "Abbâs Vesîm'in Düstûru'l-Vesîm Fi't-Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm Adlı Eserinin El-Hâtîmetü'l-Vesâyâ ilâ Etıbbâ Bölümünün Dil ve Üslup Açısından İncelenmesi: Vaz'-ı Etıbbâ: Ümmîd-i Âfiyet" adlı bildirinin geliştirilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

Giriş

İstanbul'da doğmuş olan, 18. yy.'ın önemli ilim adamı ve şairlerinden Vesîm'in asıl adı Abbâs'tır. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, (h. 1100-m. 1689) da doğduğu tahmin edilmektedir. Abbâs Vesîm'in babasının adı Abdurrahmân'dır. Yeğeni Mehmed Sâdık Efendi 1789'da hekimbaşı olmuştur.

Abbâs Vesîm'in kaleme aldığı eserler onun iyi bir eğitim aldığını gösterir. Abbâs Vesîm, genç yaşta kendini yetiştirmiş, hem dinî ilimler hem de pozitif ilimlerle uğraşmıştır. Doğum yeri olan İstanbul'da kırk yıl sabırla çalışmış, ilmini ilerletmek gayesiyle Mekke, Medine ve Mısır'a seyahatlarda bulunmuş, oralarda birçok ilim adamıyla görüşüp onlardan istifade etmiştir. Aynı zamanda Batı hekimlerini de takip eden yazar Latince, Yunanca, İtalyanca ve bazı Afrika dillerini öğrenmiştir. Üstadım diye bahsettiği Mevlânâ Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi'den tıp, Mevlânâ E's-Şeyh Ahmed Mısırî'den astronomi ile ilgili bilgiler almıştır. Ta'lik hattını Hekimbaşı Kâtipzâde Refî Efendi'den alan Abbâs Vesîm'in diğer hocaları; Bursalı Alî ve onun üstadı Dervîş Ömer Şifâ'î, Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi'lerden tıp; Yanyalı Es'ad Efendi'den felsefe ve Farsça; Dervîş Sâdık Fethiyevî, Dervîş Şâhid ve Dervîş Düstûr'dan Örfî, Sâ'ib ve Şevket Dîvânları ile Mesnevî-i Şerîf eğitimi almıştır.

Halvetî ve Kâdirî tarikatları içinde bulunan Abbâs Vesîm, son olarak Mehmed Emin Tokâdî'ye intisap etmiştir.

Abbâs Vesîm'in en önemli özelliklerinden biri de kimden olursa olsun ilme duyduğu iştiağını gidermeye çalışmasıdır. Abbâs Vesîm, nerede bir ilim ehli görse ona ulaşmaya, ondan istifade etmeye çalışmış, yabancı ilim adamlarının eserlerini incelemiştir. Aynı zamanda çalışma alanı ile ilgili olarak Kur'ân ve hadise vakıftır. Süleymaniye Dârü't-Tıbbî'nden yetişmiş olan Abbâs Vesîm, çalışmalarını sadece teorik olarak değil, pratiğe de aktarmış, tıp ile ilgili çalışmalarında yabancı hekimlerle çalışmaktan geri durmamıştır. *Vesîletü'l-Metâlib Fî-İlmi't-Terâkîb*'in önsözünde, eseri yazarken Petro adındaki Yunan hekimiyle konu ile ilgili bazı zorlukları mütalaa ettiklerini belirtir.

18. yy.'ın önemli bir hekimi olan Abbâs Vesîm, İstanbul'da Sultan Selim Çarşısı'nda bir dükkân açmış, orada hekimlik mesleğini icra etmiştir. Abbâs Vesîm, aynı zamanda saray hekimliği de yapmıştır.

Abbâs Vesîm, samimi bir dindar, kendini yetiştirmiş bir ilim adamı, sanat inceliğine sahip bir şairdir. Hanefi mezhebindedir. Biyografisini ele alan bazı eserlerde -kaynak göstermeden- Süleymaniye civarındaki evinde haftalarca yabancı hekimlerin kaldığı belirtilir.

Abbâs Vesîm’in fiziki özelliği olarak elimizde bulunan en önemli bilgi onun kanbur oluşudur. Biyografisinin verildiği kaynaklarda da bu özelliği özellikle vurgulanır. Hatta Abbâs Vesîm’in şöhretinin *Kambur Vesîm* olarak yayıldığı, şairin bu lakapla anıldığı belirtilir.

29 şevval 1173 (13 Haziran 1760) Cuma günü vefat eden Abbâs Vesîm, Edirnekapı dışına defnedilmiştir.

Vesîm; Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkimdir. İtalyancadan Türkçeye çeviri bir eseri de vardır. *Rü’yet-i Hilâl* adlı eserini Arapça kaleme almıştır. *Düstûru’l-Vesîm*’in Mukaddimesi’nde Latince, Yunanca ve Afrika dillerini de bildiğini belirtir. Âgah Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri adlı eserinde *Düstûru’l-Vesîm*’den bir örnek metin verir ve Abbâs Vesîm’in oldukça sade bir dil kullandığını ifade eder. Bunun yanında eserinin mukaddimesini Veysî’ye yakışan bir dille yazdığını da belirtir.

Abbâs Vesîm’in Divanı’nın yanında; tıp, astronomi alanında kaleme alınmış *Düstûru’l-Vesîm Fî-Tıbbı’l-Cedîd ve’l-Kadîm*, *Nehcü’l-Bülûğ Fî Şerhi Zîc-i Uluğ*, *Risâle Fî-Rü’yeti’l-Hilâl*, *Tercemetu Kitâbi’l-Bircendi Mine’l-Husûf ve’l-Küsûf*, *Vesîletü’l-Metâlib Fî ‘İlmi’t-Terâkîb* adlı mensur eserleri vardır.²

I. Düstûru’l-Vesîm Fî Tıbbı’l-Cedîd ve’l-Kadîm

Düstûru’l-Vesîm Fî Tıbbı’l-Cedîd ve’l-Kadîm, Abbâs Vesîm’in tıp alanında kaleme aldığı bir eserdir. Eser, 1161 / 1748’de telif edilmiştir.³ Kitap bir önsözle başlar. Yazar, bu bölümde Allah’a hamd ve sena ettikten, Hz. Muhammed’e salâvat getirdikten sonra ilim yolunda yaptığı çalışmalar hakkında bilgiler verir. Eseri nasıl oluşturduğunu aktardıktan sonra, Sultan III. Mustafa için yaptığı macuna değinerek, sultanın bu macundan şifa bulunduğunu ifade eder. Manzum parçaların da bulunduğu önsöz uzun bir mesnevi ile sona erer. Bu bölümün dili ağır ve secili olup uzun tamlamalar kullanılmıştır.⁴

Sonraki bölümde kitabın içindekiler sıralanmıştır. Buna göre kitap şu bölümlerden oluşur:

Mukaddime: Bu bölümde tıpta bilinmesi gereken kurallar anlatılmıştır.

1. **bölümde**, baştan ayağa kadar hastalıkların özellikleri anlatılmıştır.
2. **bölümde**, kadın ve çocuk hastalıkları anlatılmıştır.

²Abbâs Vesîm’in hayatı ile ilgili bölüm İbrahim Halil Tuğluk’un Abbâs Vesîm Efendi Hayatı Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni, Ankara, 2007 (Basılmamış Doktora Tezi), adlı çalışmasından istifade edilerek hazırlandı. İstifade edilen kaynakların kaynak tenkidi ve dipnotlar için adı geçen çalışmaya müracaat edilebilir.

³Kitabın ismi aynı zamanda yazılış tarihini de verir.

⁴Eserin mukaddimesi Müstakim-zâde Sa’deddin tarafından kaleme alınmıştır.

3. bölümde, tümörler ve ülserler anlatılmıştır.

4. bölümde, ilaçlar anlatılmıştır.

5. bölüm **Hâtîme** bölümüdür. Yazar, bu bölümde hekimlere tavsiyelerde bulunur.

Eserde her hastalığın önce Arapça terminolojisi verilmiş, sonra da Türkçe karşılığı verilip açıklanmıştır. Her hastalık; sebep, belirtiler ve ilaç olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Yazar, eserinde Batılı ve Doğulu hekimlerden alıntılar yapmıştır. Eser üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır. (Akıncı, 1964: 131-142)

II. El-Hâtîmetü'l-Vesâyâ İlâ-Etubbâ

Tıp tarihinde hasta hekim-ilişkisi üzerine birçok eser kaleme alınmıştır. Tıbbın babası olarak kabul edilen Hipokrat (MÖ. 460-375) ile başlayan bu gelenek, müslüman ve Türk hekimlerin eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Râzî (865-925), *Ahlâku't-Tabîb ve Mihnetü't-Tabîb*; İshâk bin Ali er-Ruhâvî, *Edebü't-Tabîb*; ez-Zehrâvî (936-1013), *Et-tasrîf*; İbni Sinâ (980-1037) *Risâletü Fî Evveli Mâ Yecîbu Ale't-Tabîb*; Cerrâh İbrâhîm, *Alâ'im-i Cerrâhî*; Emîr Çelebi *Enmuzecü't-Tıbb* adlı eserlerinde hekimin sahip olması gereken özellikler üzerinde durmuşlardır. (Acıduman, 2008: 68-72)

Deontoloji alanında kaleme alınan bütün vasiyyetnâmelerde olduğu gibi Abbâs Vesîm de kaynağını Hipokrat'tan (MÖ. 460-370) aldığı belirtir. Hipokrat'a ait vasiyetin birçok defa şerh ve izahı yapılmasına rağmen metinde bazı anlam kopuklukları olduğuna dikkat çeken yazar, bunun sebebini de nüshalardaki yanlışlara ve diğer etkenlere bağlamıştır:

“Bu ‘abd-i samîm ya‘nî mü‘ellifü’l-kitâb el-Hâc ‘Abbâs Vesîm der ki: Vaktâ ki Cenâb-ı Vâcibü’l-Vücûd Te‘âlâ şânehü hazretleri bu kitâb-ı müstetâbin tebyîz ü itmâmını ve tertîb ü nizâmını bu za‘îfin ser-engüşt-i kalem-i himmetine tevkîf itmegîn İmâm-ı mütekaddimîn ve muktedâ-yı müte‘ahhirîn Bukrat dâ‘î ile’t-tevhîd-nâm feylesof-ı ferîdin etubbâ-yı elibbâdan kadr-i cevâhir-i nesâyihî idrâke kâbil ü ol cevâhir-i zevâhir ile gûş-ı ‘irfânını tezyîne mâ‘il olanlara eylediği ‘uhûd ve vesâyâsı nice usûl-ı menâfî‘i hâviye olmağla bu eser-i celîlü’l-i‘tibâr ol vesâyâ ile tezyîl ü tekâmîl kılınıp hitâmühü misk denilmege sezâ-vâr görüldü ve ol vesâyâdan ba‘zı mevâki‘ ğâyetde icmâl üzere olmağla ‘ulemâ-yı eslâfdan ve eslâf-ı ‘ulemâdan ba‘zıları ol mevâki‘-ı mücmeleyi şerh ü beyân eylemiş ve ba‘zı mevâzi‘ı hayli güzel şerh edip vâfir sözler söylemiş. Ol şerh ve beyânda ba‘zı fevâ‘id zevâ‘id olmağla anı dahi mevâki‘inde nakli ile îrâd ve ityân münâsib belki lâzım ve lâzib olmağın terkinde ruhsat-dâde-i cevâz olmakdan ihtirâz olundu. Lâkin hafî olmaya ki eger ba‘zı mevâzi‘de kelâmın ‘adem-i irtibâtı ve asl-ı vâsıl mütercimden noksânı emsâli veyâhud ‘aynı yüzden nev‘en ihtilâli olursa yalnız noksân mütâlâ‘a ve tuğyân-ı kaleme ihtimâl verilmeyip belki nüshada kesret-i ğalat

ve mevânî’-i sâ’ireye haml olunmak melhûz ola. A’lem-i telâmizemizden Fâhir mahlas bir şâ’ir bu beyti güyyîyâ i’tizâr-ı mezkûre î mâ edip güyâ olmuştur.

Beyt:

Gâh kayd-ı kâkûli gâh zülfi serde hâsılı
Kim degildir derd-i gûn-a-gûn birdir yâ iki

va’llâhü veliyü’t-tevfîk (R 493b).

Abbâs Vesîm’in, *El-Hâtîmetü’l-Vesâyâ İlâ-Etubbâ* adlı vasiyeti iç içe geçmiş nasihatlerden oluşmuştur. Yazar, her bölümü kendi arasında alt başlıklar şeklinde incelemiştir. Önce sırayla asıl eserden, sonra eseri şerh eden şahıstan vasiyetler nakleden yazar, en sonda da kendisi; konuyla ilgili düşüncelerini “mütercimü’l-hurûf der ki” şeklinde başlayan ifadeyle aktarmaya başlar. Yazar, gerektiğinde eserini Fâide-i ceyyide, Sûret-i izn ü kırâat (R 503b) gibi daha alt başlıklara da bölmüştür. Yazar böylece, olayları neden-sonuç ilişkisi içinde gerçekçi bir temele oturtmuştur.

Birinci vasiyyet: Said bin el-Hasan’ın, Bukrat’tan nakl ettiği nasihatleri içerir: “*Sâhibü’l-vesâyâ Sâ’id bin el-Hasan bu makâmda vesâyâ-yı Bukrât’dan bir sahîfe kadar nesâyih nakl eylemiş. Lâkin ol nesâyih bâlâda terceme ve îrâd olunmağla bu kadar ile iktifâ ve ihtisâr-ı kelâm ile tekrardan ihtirâz edenlere iktidâ olundu. Bundan sonra sâhib-i kitâb etubbâ-yı selefden İbn-i Hebel-nâm kimsenin fenn-i tıbda te’lif ve Muhtâr ismi ile tesmiye etdiği kitâb-ı latîfden dahi bir kaç kelime terceme ve îrâd olunmağla ta’lik irâde olundu. ...*” (R. 510B)

İkinci vasiyyet: İbn-i Hebel adlı hekimin Muhtar adlı kitabından naklen bazı vasiyetler içerir.

Üçüncü vasiyyet: İbn-i Zehr-i Endülüsî adındaki hekimin Bostânü’l-Etubbâ adlı kitabından nasihatlar aktarılmaktadır: “*Mütercimü’l-hurûf der ki: İşbu mahallinde Sâ’id bin Hasan-nâm tabîbin Teşvîk ismi ile müsemmâ olan kitâbında zikr ve îrâd eylediği vesâyâsı tamâm oldu. Şol vech ile ki kitâb-ı mezkûrda zikr olunan vesâyâdan ba’zı vesâyâyı hekim İbukratın olup ba’zı âhiri âhirin vasiyyetinden tercemesi mürûr iden vesâyâ olmağla tekrârı hasen olmayanları terk vesâ’iri terceme olundu.*” (R. 512a) Bundan sonra İbni Zehr-i Endelüsî-nâm tabîbin Bostânü’l-etubbâ-nâm kitabında ba’zı fevâi’ d zikr eylemiş. Ol fevâi’ dden dahi bâ’zı terceme ve îrâd ile îsâl-i nef’ kasd olundu.” (R. 512a)

Dördüncü vasiyyet: ‘Abdu’llâh İbni Ebû’l-Beyân’ın Kitâbü’l-İrşâd’daki bazı vasiyetleri aktarılmıştır. Fasl başlığı altındaki bu bölüm şu şekilde başlar: “**Fasl:** ‘*Abdu’llâh İbn-i Ebu’l-beyân Kitâbü’l-irşâd’da bir nice vesâyâ-yı nâfî’e tahrîr eylemiş ol vesâyânın icmâlen tercümesi budur ki nevm bir hâletdir ki ana mevt-i asğar itlâk olunur kaçan insân uykudan uyansa güyyîyâ mevtden sonra halk-ı*

cedîd ile halk olmuş olur. Pes bu hâlet bir ni' metdir ki anın üzerine şükür lâzımdır. Şimdi bir kimse uykudan uyansa evvelâ âb-dest alıp üzerine vâcib olan ne ise anı edâ ve zikru'llâh vü tilâvet-i Kur'ân eyleyip mesâlih-i sâ'ireden me'lûf olduğu var ise anı dahi kırâ'at eyleyip mesâlih-i uhreviyyesi vech-i meşrûh üzere tamâm olduktan sonra taleb-i ma'âş-ı cesedânı için dükkâna müteveccih ola." (R. 504a)

El-Hâtimetü'l-Vesâyâ İlâ-Etubbâ, Hâtimü't-terâcim bölümü ile sona erer. Bu bölümde yazar, vasiyetlere uymanın önemini şu şekilde aktarır: "**Hâtimetü't-Terâcim** Bu fakîr-i kesîrû't-taksîr El-Hâcc 'Abbâs hakîr der ki gerçi terceme olunan nüshalarda niçe kelâm dahi vardır. Lâkin ol kelâm-ı vesâyâ vü nesâyih-i makûlesi olmayıp tercemeden dahi murâd vesâyâ vü nesâyih kabîlinden olan kelimâtı cem' ve terceme olmağla mevâzı'-ı kesîre-i nushda tekrârât ğayrı nâfî'a olmağla terceme-i vesâyâ bu makâmda resîdei- hitâm olmak iktizâ eyledi. Lâkin bu fakîr çehil sâl müddetde belde-i tayyibe-i Kostantiniyye'de hükemâ-yı müte'ahhirîn ve mütekaddimînden nice e'imme-i fezâ'il-karîna iktidâ a'ni kadîm ve hadîs nice esâtize-i etubbânın fevâ'id-i nefiseleri ile iktidâ olunup müddet-i mezkûrede marazâ-yı 'ibâda hasbe'l-istitâ'a hidmet ile evkât-güzâr-ı leyl ü nehâr olduğu gibi nice âsâr-ı şerîfe te'lîfine muvaffâk ve bu cihetlerden etubbâ gürûhuna mülhak olmak rütbesi ihrâz olunmuşdu. Çün esâtize-i mezbûrîndan niçesi te'lifleri olan kütübü niçe cevâhir-i nesâyih ile tezyîl eylemişlerdir ve ol bâbda çok hakâyık söylemişlerdir. Bu za'ifu'l- istitâ'a dahi müstakillen vesâyâ ve nesâyih tahrîrine cesâret ile iddi'â-yı müsâvât iktizâ eder diyü mürâ'ât-ı rûsûm-ı edebden mâ'adâ anların tahrîr eyledikleri vesâyâ her husûsda etubbâ-yı elibbâyâ vefâ etmekle ol vesâyâyı hıfza te'kîd ile teşvîk ihtiyâr olundu. Va'llâhu veliyü't-tevfîk. Ma'lûmdur ki 'ilm-i tıbb bir sanâ'at-ı şerîfedir ki ol sanâ'ata bedel olmağa sâlih sanâ'at uhrâ olmadığı cezman muhakkaktır ve mevzû'ı eşref-i mevcûdât olan insânın bedeni olmağla eşref-i sanâ'at olduğu dahi muhakkaktır. Zîrâ eşref-i 'ilm şerif-i mevzû'a göre idiği 'inde'l-'ulemâ müsellemdir. İmdi bir kimse sanâ'at-ı tıbbâ intisâb ve fusûl ü ebvâbında olan kazâyâ-yı kemâl üzre istî'âb eylese mâdem ki bâlâda zıkr ü îrâd olduğu üzre vesâyâ-yı hükemâ ile 'âmil olmaya ol kimse tabâbet rütbesini ihrâza istihkâk şerefini bulmaya ve semerât-ı tabâbetden me'mûlu husûlu ile bâ-kâm olamayıp zamânı haybet ve hüsrân ile güzerân ve ta'ayyüşü hıraş-cân olmak bî-gümândır. Ve eger kavâ'id-i tıbbâ vâkîf ü 'ilmen ve 'amelen levâzımını 'ârif ve vesâyâ-yı hükemâ ile mevsûf ve bu vech ile ma'lûm ve ma'rûf olursa emri zıkr olunan cihât-i mezmûme üzre olmayıp vücûh ile ebvâb-ı sa'âdet ana mekşûf ola ve beyne'n-nâs 'ilm ü 'amelden ğayrı hüsn-i hulk ile bir başka kadr ü şeref dahi bula. Pes sanâ'at-ı tıbbâ tâlib ve ol şecereden semere ekline râġib olanlara lâzıb ve vâcibdir ki tıbb-ı şerîfî tahsîl ba'dehu ol tahsîle kanâ'at etmeyip tıbbâ mahsûs olan vasiyyet-i hükemâyı sa'ye cehd eyleye ve bi-hamdi'llâhi te'âlâ ve tevfiķa bâb-ı nesâyih ü vasâyâda terceme etdiğimiz ve bu diyârda ve ğayrı diyârda cümleye yarar olanları cem' ve tercemesi husûsunda intihâbı semtine gittiğimiz nesâyih ve vasâyâ ol bâbda cümleye kâfî ve tâlib ve râġib olanları mevâzı'-ı uhrâyâ ihtiyâcdan hâfiz ve vâkîdir. Hemân veliyü't-tevfîk olan Hudây-ı

Müte‘âl bu vesâyâ ve nesâyih ile ‘amele tevfiik verip zikri mürûr etdiği üzere sâhib-i kemâl eyleye âmîn. (R. 513a-b)

III. El-Hâtimetü’l-Vesâyâ İlâ-Etubbâ’nın Dil ve Üslup Açısından İncelenmesi

Üslup; şahıslar, edebî ekoller ve devirlere göre farklılık gösteren, üzerinde çokça düşünülen, farklı şekillerde tanımlanan bir terimdir. Aynı şekilde, üslup incelemeleri de birbirinden farklılık arz eder. Klâsik metinlerin üslup bakımından detaylı ve kapsamlı incelemesi dönem üslubu açısından olduğu kadar farklı disiplinlerin üslubunun tespiti açısından da önemlidir. Klâsik ve modern yaklaşımlar göz önünde bulundurularak üslup inceleme şablonunun çıkarılması faydalı bir çalışma olacaktır.

“Konuşan öznenin yahut yazarın mizacı ve niyeti ile belirlenmiş ifade vasıtalarının seçimiyle biçimlenmiş bir ifade tarzı”⁵ olarak tanımlanabilecek olan üslup ile ilgili değerlendirmeler, ortaya konulan şablonlar temelde benzerlikler göstermekle birlikte ayrıntıda, daha pratik bir işleve sahip olmada farklı çalışmalara konu olabilir.⁶

A. İfade:

Yazarın sanatı, yazarın bilinçli olarak kullandığı edebî, estetik ifade vasıtaları anlamında kullanılmaktadır.

Abbâs Vesîm, bilinçli bir estetik düşünceye sahiptir. Onun şair ve bilim adamı olmasında bunun etkisi büyüktür. Yazarın ifadeleri, bu ifadeleri kullanırken izlediği yol onun bu özelliğini göstermektedir. Doğu ve Batı dillerini bilmesi de onun estetiğinde bilinçli bir tercih yapmasını sağlamıştır: “*Mütercimü’l-hurûf der ki: Hükemânın etubbâya tavsiye vü ta‘yîn eyledikleri şürût ve âdâb-ı tabâbeti icrâ mecrâ-yı şer‘-i Muhammedî üzre icrâdır ve belki ol şürût ve âdâbı şer‘at-ı garrâ-yı Ahmediyye bi-tamâmihâ hâviye olmağla etubbâ-yı İslâm’a tavsiyede kânun-ı şer‘-i enver üzre ‘amel ve hareket olına demek kifâyet eder. Lâkin her fennin münâsibi olan ta‘bîr ü elfâz ile ol fennin kazâyâ vü mesâ‘ilini takrîr ehline fehme sehl ü yesîr ve istînâs olunmayan semt ü lisân ile tefhîm-i merâm sa‘b ü ‘asîr olmağla ol fennin ‘ulemâsı ol fennin kazâyâ vü vesâyâsını ehlinin ‘indinde ma‘hûd olan ta‘bîr ü lisân ile takrîr ü beyân edegelmişledir. Ve maksûdları teshîl-i fehm olmağla semt-i münâsibe tâlib olmuşlardır. Husûsan kütüb-i y-i İslâmiyye’yi mütâla‘aya nev‘en kâdir olup şer‘-i kavîm-i Muhammediye’den habîr olmayanlara göre îsâl-ı nef‘-i*

⁵ Rıza Filizok’un “Nihad Sâmi Banarlı’nın Üslûbu Üzerine Bir Sohbet”, <http://www.ege.edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=61> (01.04.2015).

⁶ Abbâs Vesîm’in *Düstûru’l-Vesîm Fi’t-Tıbbi’l-Cedîd ve’l-Kadîm* adlı eserinin *El-Hâtimetü’l-Vesâyâ ilâ-Etubbâ* bölümü Rıza Filizok’un “Nihad Sâmi Banarlı’nın Üslûbu Üzerine Bir Sohbet” adlı çalışması esas alınarak üslup açısından incelendi. Üslup incelemesinde esas alınan şablon, maddeler ve bu maddelerle ilgili açıklamalar bu çalışma esas alındığı için ayrı ayrı dipnotlar verilmedi. Bkz. Rıza Filizok’un “Nihad Sâmi Banarlı’nın Üslûbu Üzerine Bir Sohbet”, <http://www.ege.edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=61> (01.04.2015).

kasd oluna. İmdi tabîb-i reşîd ü lebîb-i ğayr-ı ‘anîd olanlara lâzımdır ki fenn-i tıbda lisân-ı hükemâdan sudûr eden kâzâyâ ve vesâyâyı sımâh-ı şer‘-i şerîf üzre istimâ‘ eyleye. Eger nakl ü tekellüm iktizâ ederse lisân-ı hükemâ ile söyleye. Mukarrerdir ki ma‘nâ-yı belâğat muktezâ-yı hâle göre tekellümden ‘ibâretdir ve her kavlin bir ehli ve her su‘bun bir sehli vardır ki ana ancak yine kendi semtinden varılır. Va’llâhü a‘lem.

Beyt:

O nûkteler ‘Arabî Fârsî ile olmaz

Lisân-ı ehli mahabbet zebân-ı âherdir (R. 511a)

B. İfade Vasıtaları

1. Gramer Yapıları

Sesler, biçimler, kelimeler yapı ifade vasıtalarının başında gelir. Abbâs Vesîm, sesleri bilinçli bir şekilde kullanır. Özellikle seci yazarın ses tekrarlarında başvurduğu bir yoldur: “*Bu ‘abd-i samîm ya‘nî mü‘ellifü’l-kitâb el-Hâc ‘Abbâs Vesîm der ki: Vakta ki Cenâb-ı Vâcibü’l-vücûd te‘âlâ şânehu hazretleri bu kitâb-ı müstetâbın tebyîz ü itmâmını ve tertîb ü nizâmını bu za‘îfin ser-engüşt-i kalem-i himmetine tevkîf etmegin İmâm-ı mütekaddim ü muktedâ-yı müte‘ahhîr Bukrat dâ‘î ile’t-tevhîd-nâm feylesof-ı ferîdin etebbâ-yı elibbâdan kadr-i cevâhir-i nesâyihî idrâke kâbil ve ol cevâhir-i zevâhir ile gûş-ı ‘irfânını tezyîne mâ‘î olanlara eyledigi ‘uhûd ve vesâyâsı niçe usûl-ı menâfî‘î hâviye olmağla bu eser-i celîlü’l-‘tibâr ol vesâyâ ile tezyîl ü tekmlî kılınıp hitâmühü misk denilmege sezâvâr görüldü ve ol vesâyâdan ba‘zı mevâki‘ ğâyetde icmâl üzere olmağla ‘ulemâ-yı eslâfdan ve eslâf-ı ‘ulemâdan ba‘zıları ol mevâki‘-ı mücmeleyi şerh ü beyân eylemiş ve ba‘zı mevâzi‘ı hayli güzel şerh edip vâfir sözler söylemiş.” (R. 493b)*

Yazar, şiirdeki aliterasyonu andırır ses tekrarları ile anlatıma ahenk katmıştır: “*‘ulûm-ı ri-yâziyeden hendese ve hesâb ‘ilmlerine dahî sa‘y eyleye ve belki fûnûn ‘ilm-i mantıkın ri-yâziye cümlesine intisâb mümkün olursa zinhâr fırsat-ı fevte cevâz vermeye, mahsûsâ ‘ilm-i mantıkın cemî‘ fûnûnda hak hiçmeti inkâr olunmaz.” (R. 505b)*

“*Su‘âl olınsa ve bir nesne matlûb olsa şâ‘ile veyâhûd tâlîbe meş‘ûlu vü matlûbu geregi gibi su‘âl eyleyip ba‘dehu muktazâsına göre hareket eyleye.” (R. 503b)*

Yazar, eserinde daha çok Arapça kelimeler kullanır. Fiiller, edatlar, zamirler Türkçedir. Cümleler, ifadeye göre kısalı uzunlu olabilmekle birlikte genelde birleşik veya bağlı cümlelerdir.

“*Maksûd olan nesneyi vaz‘ eyleye ve eger bir kimseye bir nesne irsâl eylemek iktizâ eylese mahtûmen irsâl eyleye bu husûslarda ihmâl eylemeye ve güsne kâni‘ ola ya‘nî bey‘ eyledigi nesneden hâsıl olan ve mu‘âlecede isti‘mâl*

eylediği edviye ve ecr-i tabâbet mülâhazasıyla verilen meblağda kadr-i ma' hûd ne ise ana kanâ'at eyleye.” (R. 504a)

2. Kompozisyonun Oluşturulması

Abbâs Vesîm, vasiyetnâmesinde açıklama ve muhakeme tekniklerini iç içe kullanmıştır. Bir konu hakkında bilgi veren yazar, o konu hakkında vasiyet kaleme alan başka hekimlerin düşüncelerini de aktararak kendi düşünceleriyle kıyaslamakta, diğer vasiyetlerde eksik gördüğü ya da yanlış olduğunu düşündüğü noktalarda eleştirel bir tutum takınmaktadır. Böylece yazar, kuru bir nasihat üslubundan kurtulmuştur. Metne temel olarak bu iki anlatım biçimi hâkim olmakla beraber yazarın yer yer tahkiye metodundan da yararlandığı görülmektedir: **Hikâyet:** “Menkûldur ki bir kimsenin ‘illet-i remedi olmağla müdâvât eden tabîb zikr olunan kânuna ri'âyet edip elbise-i hadrâ ile menâzil-i ‘alîle vardıkda henüz mudâvâta şurû' olunmadan Hazret-i cihân-âferînin levn-i hadrâ ile îdâ' eylediği hâssanın te'sîri zuhûr etmek kavî-i hükemâya muvâfik vâki' olduğu ba'zı mütecerribât-ı mu'âsîrindendir.” (R. 500a)

“Mütercimü'l-hurûf der ki: Köprülü-zâde Nu'mân Paşa merhûm Bosna'da ‘asker iken ma'iyetine ta'yîn buyrulan tabîbden mesmû'dur ki” şeklinde başlayan ifade ile doktorun tedavi ile ilgili bir hatırasını anlatır. (R. 512b)

Yine aynı varakta Macaristan'da yaşanmış bir hâdise; “kavli mevsûk-bih olan ba'zı ricâldan menkûldur ki demişdir...” (R. 512b) şeklinde aktarılmıştır.

Şeyh-i Ekber'in *Müsâmere* isimli kitabından Hz. Ömer zamanında cereyan eden bir hâdise; “Hikâyet: Şeyh-i ekber (kuddise sırruhû) *Müsâmere-nâm* kitabında sened-i sahîh ile tahrîr ü rivâyet ider ki Ömer bin el-Hattâb hazretleri radîya'llâhu ‘anhü zamân-ı hilâfetine bir gece Medîne-i Münevvere'yi gezer iken...” (R. 501b)

Yazar, hemen her nasihatın sonunda Türkçe, Arapça veya Farsça bir beyit / mısra aktararak anlatıma lirizm katmıştır.

3. İfadenin niteliği

Dil sadece bir anlaşma aracı değildir, dilin farklı görevleri vardır. İletişimin gerçekleşebilmesi için; söz, konuşan, dinleyen, mesaj, nesne, kanal ve kod lazımdır. Bu altı unsur dilin altı farklı görev (fonksiyon) yapmasını sağlar:

a. Dilin kendini ifade etme görevi

Dili, kendimizi ifade etmek, kendi duygularımızı dile getirmek için kullandığımız durumdur. Bu durumda üsluba birinci şahıs hâkim olacaktır.

Abbâs Vesîm, vasiyetnâmesini iç içe katmanlar şeklinde oluşturmuştur. Yazar, kendi düşüncelerini “mütercimü’l-hurûf der ki” şeklinde doğrudan birinci şahıs ağzından aktarmaktadır. Yeri geldiğinde kendi hayatından örnekler vermiştir: “*Bu ‘abd-i samîm ya‘nî müellifü’l-kitâb el-Hâcc ‘Abbâs Vesîm der ki...*” (R. 493b), “*Bu fakîr-i kesîrû’t-taksîr el-Hâcc ‘Abbâs-ı hakîr gerçi terceme olunan nüshalarda niçe kelâm dahi vardır...*”(R. 511b), “*Mütercimü’l-hurûf der ki kavlimiz gör eğerci müsellemdir...*” (R. 500b).

b. Dilin etkileme fonksiyonu

Dil, karşıdakini etkilemek, harekete getirmek için de kullanılabilir. Bu durumda üslup hitabet üslubu olacak, emir ve istek kipleri ağırlıklı olarak kullanılacaktır.

Tıp alanındaki nasihatların amacı hekim-hasta münasebetlerini düzenlemek, hekimlere birtakım davranışlar kazandırmaktır. Dolayısıyla bu tür metinlerin üslubuna hitabet havası hâkim olur ve istek kipleri kullanılır. Ancak Vesîm, hitabetten ziyade istek kiplerine yer vermiştir. Bu durumda ek-fiil geniş zaman üçüncü tekil şahıs kipini kullanarak genel bir yargı ifade etmiştir: “*Kısm-ı sâni ‘işrîn: Hekîm-i müşârûn-ileyh demişdir ki tabîb-i edîb olayım diyen şahsa gerekdir ki meclis-i marzâya duhûlde cûlûs u ku‘ûdu lâîyk olan vech üzre ola.*” (R. 500b)

c. Dilin üst dil fonksiyonu

Dil, bir anlaşma aracıdır. Anlaşmanın tam olarak gerçekleşmediği noktalarda, dil yine dil ile açıklanır. Bu ise dilin üst dil fonksiyonudur. Bu durumda, üsluba eş anlamlılar hâkim olacak ve üslup didaktik bir özellik kazanacaktır.

Abbâs Vesîm, vasiyetinde açıklama ihtiyacını hissettiği yerlerde araya girerek muğlâk olan ifadeleri açmaya çalışmıştır: “*... bu fende bana mu‘allim olanları âbâ ya‘nî sanâ‘at-ı tıbbî ahz ü ta‘allüm eylediğim kimseleri kendime baba menzilesinde bilip...*” (R. 493b) “*...cins-i intisâlleri ya‘nî muallimlerimin evlâd u ‘iyâlleri ihvet ü ahavâtıma hem-ser eger sanâ‘atda veyâhûd âhir maslahatda bana muhtâc oldukları her ne ise ol hususu anlar için meccânen bitirmekde ya‘nî ücretsiz ve hiç vechle bana ‘â‘id ve râci‘ olur...*” (R. 493b).

d. Dilin estetik fonksiyonu

Dil, estetik amaçlarla da kullanılabilir. Bir mesaj, sade bir dille de süslü bir dille de verilebilir. Bu, dilin estetik fonksiyonudur. Bu durumda üsluba söz sanatları hâkim olacaktır.

Abbâs Vesîm, vasiyetnâme bölümünde estetik bir dil kullanmıştır. Yer yer ağırlaşan ifadelerin yanında yazarın yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda sade ifadelerin de kullanıldığı görülecektir. Dilde estetiklik; ses tekrarları, seci, paralellik, edebî sanatlar ve tamlamalarla sağlanmıştır:

“Es-su’âl: Eger derler ise ki etubbâ-yı İslâmiyye’nin bu kadar kesreti var iken ehl-i İslâm’dan ğayrının husûsan tâ’ife-i Efrençîye’den bu diyâra gelen etubbânın tabâbetine ne hâcet mes eylemişdir ki ehl-i İslâm onlara muhtaç olmuştur. El-cevâb: Allâhü Te’âlâ a’lem onların ya’nî ehl-i İslâm’dan olmayan tabîblerin aslında vücûdları kendi ta’ifeleri tabâbeti için ibkâ olunup etubbâ-yı İslâmiyye’de killet ve şeri’at-ı ğarrâyâ ve ‘ulûm-ı uhrâyâ iştiğâl sebebiyle tecrübede dahî noksân olmağla marzâ-yı müslimîne zaman-ı sâlifde hidmet-i tabâbetleri sebkât etmiş ola. Ba’dehu sâbıkan tâbabetlerinde hazâkat ve müslimîne menfa’at ve belki kendi ticâret ü nef’leri sadâkat-i sûretleri nümâyân olmağla ibkâ-yı mâ-kâne ‘alâ mâ-kân⁷ kâ’idesiyle ‘amel etmek sûret bula. Hak bu ki etubbâ-yı İslâmiyye’den ğayrı etubbâ bu diyârda tabâbet eylemese ve ‘ilmen ü ‘amelen ba’zı umûr-ı tıbbiyyede eslâf-ı kudemâya ğâlib olan etubbâ-yı Efrençîye’nin nice zaman kuvvet-i mülûk i’âneti ile sa’y-ı belîğ ü sarf-ı mâl-ı firâvân edip husûle getirdikleri mücerrebât-ı etubbâ-yı İslâmiyye’nin ma’lûmları olmamak iktizâ ederdî. Zirâ ol tâ’ifenin kütübü ‘ulemâ-yı İslâmın âşinâ olmadığı lisânlardan bir nice elsine-i muhtelife üzre olmağla ol mücerrebâta vusûl müte’azzirdir. Bu kelâmın tamâmı budur ki: Tâ’ife-i Efrençin ‘ilm-i diyânet kaydı olmayıp ashâb-ı isti’dâdlarından ba’zı ba’z-ı sanâyi-i ğarîbe ihtirâ’ma tâlib olduğu gibi ba’zı âhiri dahi tahsîl-i ‘ilme râğib olup fûnûn-ı felsefeden ba’zı fûnûn tahsîline sa’y-ı tâm husûsan teşrîh ve tıbb ‘umûm-ı nâsa luzûmu olup bâ’is-i tereffüh hâlleri olmak ümîdi ile ol ‘ilimlere kemâli ile ihtimâm eylemişler ve kütüb-i halef ü selefî tettebbü’â kanâ’at etmeyip felâsife-i İslâmiyye’nin kitâblarını dahi tasaffüh eyleyip zu’mlarınca tahkîk-i makâma müte’allık çok söz söylemişler. Hattâ ba’zı âlât-ı rasadiyye ihtirâ’ etmekle ba’zı mevâzi’da rasadgâhlar peydâ vü ihtirâ’ eyledikleri âlât-ı ‘acîbe kuvvetiyle suver ü eşkâl vesâ’ir ahvâl-i felekiyyeden eslâf-ı râsîdinin muttali’ olamadıkları nice umûr anlara zâhir ü hüveydâ olup tedvîn-i hey’et-i cedîde eyledikleri gibi tıbb u teşrîhde dahi ba’zı âlât-ı sanâ’iyye ihdâs edip tecrübeye sarf-ı evkâd-ı kesîre ile sehlü’t-tedbîr ve serî’üt-te’sîr nice mücerrebât-ı nefîse tahsîl etmişler. Ve tıbb-ı cedîd ‘ünvânı ile mu’anven bir fenn-i ğarîb tertîb ü terkîb edip mevaki’-i kesîrede usûlen ü fûrû’an semt-i kudemâya muğâyir semte gitmişlerdir ki onların keşîde-i samt-ı tahrîr eyledikleri ferâ’id-i vefâ’idden kütüb-i kadîme hâlîyedir. Hattâ bin seksen senesi hudûdunda Felemenk tâ’ifesinden bir kimse dahi zuhûra gelip fûnûn-ı hikmetde cerr-i eskâl fennî kavâ’idine merbûta usûl ile beden-i insânı ba’de’t-teşrîh niçe kavâ’id-i cedîde vü fevâ’id-i nâ-şenîde-i pesen-dîdeyi hâvî kitaplar te’lif edip bu kalıp ağrebe ifrâğ ettiği sinâ’at-ı tıbbâ etubbâ-ı eced denilmeyi sezâ görmüşdür...” (R. 496a, 496b)

Kelimelerin tekrarı yoluyla da metne estetik bir hüviyet kazandırılmıştır: “... ‘ulemâ-yı eslâfdan ve eslâf-ı ‘ulemâdan” (R. 493b) Metinde kelime tekrarı ile ilgili birçok örnek vardır.

e. Kavramsal Değerler

⁷“Eskiden olduğu gibi” anlamında Arapça bir sözdür.

1. Tümdengelim

Yazar, önce genel bir hüküm ortaya koyar. Bu hüküm, tercüme edilen eserlerden alınan hükümlerdir. Yazar, sonra bu hükümleri açar. Metin baştan sona bu tarz üzerine kurulmuştur.

2. Kıyas

Yazar, düşüncelerini bazen karşılaştırma yoluyla aktarmaktadır: “... *lâkin bundan ğayrı hekîm-i müşârün-ileyh etubbâya vü fehm-âşinâ olan elibbâya nush u pend edip demişdir ki ta'allüm-i tıb murâd eden musta'idde lâzımdır ki tab'ı ceyyid ola, fehmi sakîm ü fikri 'akîm umûr-ı süfliyyeye mâ'il makâdir-i nâmiye câhil olmaya ve ta'allüm-i tıbbâ şiddet ile rağbet ü bildigine kanâ'at etmeyip mâverâ-yı ma'lûmâtına vüsûla himmet eyleye. Ve ta'allümde olur olmaz umûrdan ducret edip talebde fütûra ve ba'zı süfehâyâ karîn olup sa'yinde kusûra cevâz vermeye.*” (R. 501a)

Yazar, bu düşünceleri şu şekilde tashih eder:

“*Mütercimü'l-hurûf der ki: Bir kimse tıbbâ tâlib veyâhûd fûnûn-ı 'ilmiyyeden bir fenne râğib olup bir zamân reh-neverd-i sa'y ü tahsîl oldukda hasbe'l-me'mûl semt-i matlûba vüsûl hâsıl olmağla ol kimse cibillet-i insânda mevhibe-i mevdi'a olan isti'dâdı inkâr etmeye. Belki sa'yinde kusûr, yâhûd tab'ı ğılzet üzre mecbûl ü meftûr etdigine makarr ola. Egerçi merâtib-i isti'dâd mütefâvitedir inkâr olunmaz. Lâkin tarîk-i tahsîl-i 'ilm ü ma'ârif fecc-i 'amîkdir. Ana olur olmaz sa'y ile müddet-i yesîrde vüsûla yol bulunmaz. Meger şol mahdûm-ı şehri rusûm ola ki ana 'ulûm bi-tamâmihâ cedd-i a'lâsından mîrâs ola veyâhûd merâtib-i i'tibâriyyenin 'ulyâsına su'ûd etmekle cevâhir-i 'ilm ü kemâli anda hâzır bula. Zümre-i 'ulemâdan bu gürûh bir gürûh ber-şükûhdur ki anların ednâsı 'indinde İbn-i Hanbel dahi olsan lisânın lâl ü 'akl-ı nakkâl gibi ser-hadd-i melekût-ı 'ilm ü 'irfânda tayerân eylesen dahi yine anların meclislerinde feth-i pâla mecâl muhâldir. Hemân derd-mendân-ı taleb ve tahsîle lâzımdır ki sâlik olduğu tarîkde ihtimâm edip matlûbı müddet-i yesîrde husûl-pezîr olduğundan hicret etmeye ve nihâd-ı insâniyyede olan mevhibe-i isti'dâdı inkâr semtine gitmeye nitekim demişlerdir:*

Beyt:

Bilmeyen mevhibe-i 'âlem-i isti'dâdı

Bilür im'ân ile seyr eylese Sa'dâbâd'ı (R. 501a)

3. İfade değerleri

Abbâs Vesîm'in dili klâsik Türk edebiyatında kullanılan dil özelliklerine uygundur. Bu dil resmi yazışmalarda da karşımıza çıkan yazı dildir.

4. İzlenim değerleri

Üslubun okuyucu odaklı olarak, okuyucuya göre değerlendirilmesidir. Bu durumda metin, okuyucu üzerinde bıraktığı duygu tesirine göre adlandırılır. Günümüzde tür kavramı yerini, eserleri duygu seviyelerine göre derecelendiren ton tespiti, “tonlandırma-tonalite” kavramına bırakmıştır. Bu yaklaşım, gülmekten ağlamaya kadar uzanan insan duygularının tonlarının bu iki kutup arasında uzayan çizgiye yerleştirilmesinden ibarettir. Bütün eserler, tonlandırma açısından bu iki sınır arasındaki çizgide yerini bulur. Bu tonlar, gülme kutbuna veya ağlama kutbuna yakınlıklarına ve uzaklıklarına göre bir ad alırlar.

Abbâs Vesîm'in üslubu bu yönüyle didaktiktir. Yazar; lirik, hitabi, dokunaklı, toplumsal yergiye de yer vermiştir.

Metinde lirizm, manzum parçalarla sağlanmıştır. Yer yer düşüncelerinden alıntılar yapılan şahısların bu düşünceleri eleştirilmiş bunun yanında yazar eleştiri oklarını kendi dönemine de yöneltmiştir. Yazar, Bursa ve İstanbul'da tıp eğitimine rağbetin olmadığını, tıba rağbet edenlerde de gerekli ahlâk'î niteliklerin bulunmadığını belirtir. (R. 507b) “*Mütercimü'l-hurûf der ki: Sâhib-i vesâyânın zamânı ve ol zamânın insânı meşrebi vasiyyet-i mezkûreye muvâfık imiş. Eger sâhib-i vasiyyet bu vaktin hâline vâkıf ve müdâvâta tâlib olan ihvânın ecr-i tabâbet vermesinden geçilip mu'âlecesine sarf ü isti'mâl olunan 'akâkîrin istihsâl-i semeninde çekilen 'usrete 'arif olsa ânifen murûr iden etebbâya tahammül etmezdi ve 'akl-ı ma'âşî olmayanlar yoluna gıtmezdi. Egerçi ki kanâ'at güzel hasletdir ve tükenmez bir ni'met-i bî-minnetdir. Lâkin insâfsızın verdigine rızâ-dâde-i kifâyet olmak dahi hamâkatdır. Zîrâ mâlik luzûmı mukarrer ve malsız bir nesneye zafer ğayr-ı mütasavverdir.*

Nazm:

Akçesiz iremez merâma kişî

Âdeme kol kanat hemân akçe” (R. 504b)

Abbâs Vesim'in Vasiyyetname'de takip ettiği yollardan biri de soru-cevap tarzıdır. “*Es-suâl*” şeklinde başlayan sorular “*eger derlerse*” şeklinde, zihne gelebilecek, imkân dâhilindeki sorularla sorulmuştur. Cevaplar “*Vallâhu a'lemü bi's-savâb*”⁸ şeklindeki ifadeyle başlamaktadır. Yazarın cevaplarda kullandığı üslup delile dayanmak şeklindedir. Konu hakkında malumatı olmadığı durumlarda bunu açıkça belirtmekten çekinmeyen yazar, cevabı konu hakkında bilgisi olan kişilerden aktarma yoluyla vermiştir:

“*Es-su'âl: Eger derler ise Yehûd ve Nasârâ'yı tabâbetde ber-minvâl-i muhârrer 'adâlet ile muttasıflar olduĝu sûretde anlar kâfirlerdir. Küffârın husûsan Yehûd tâ'ifesi gibi kavm-i murdârın ehl-i İslâm'a 'adâvetleri mukarrer iken onlara i'timâd ü tedbîr ve istişârelerine teslîm ü inkıyâd ne vechledir. Husûsan fukahâ-yı 'izâm a'la'llâhu te'âlâ şânehum fî-dâri's-selâm hazarâtı ehl-i İslâm'dan ğayrı*

⁸ “En doğrusunu Allah bilir.”

etubbânın müslimîne tabâbetini asla tecvîz etmemişlerdir. El-cevâpb: Va’llahu a’lem bi’s-sevâb bu husûsda sadra şâfi ve südde-i ‘ırk eşkâli feth vâfi bir nesne istimâ’ olduğu dâr u hâne-i mütehayyilemizde mâ’hûd degildir. Lâkin telâmizemizden ba’zı efâdil-ı ma’ârif-nisâb bu husûsta tettebbu’-ı kitâb ve tasaffuh-ı fusûl u ebvâbdan sonra şöyle terkîb-sâz eczâ-yı cevâb olmuştur ki...” (R. 495b)

5. İfadenin Kaynağı

a. İfadenin sosyal tabakalara göre tasnifine göre Abbâs Vesîm’in üslubu aydın üslubudur. Özel anlamda bir tıp üslûbunun metne hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Ses ve kelime kullanımı, cümlelerin kuruluşu, edebî sanatlar, seçilen manzum parçalar, üç dile vukufiyet ve bu dillerin özelliklerinin metne yansıtılması, tıp ile ilgili terimlerin kullanılması hep aydın bir insanın üslûbunun ifadesidir.

b. İfadenin yüklendiği göreve göre Abbâs Vesîm’in üslûbu resmî, edebî bir üsluptur. Düşüncenin, ifadenin kaynağı açısından değerlendirildiğinde, Abbâs Vesîm’in metni oldukça rahat bir üslupla kaleme aldığı görülmektedir. Anlatımda yer yer neşeli bazen de ümitsiz bir ruh haletinin yansımalarını görmek mümkündür. Fakat bu, metnin tamamına hâkim olan bir hava değildir.

Yazarın metni ele alış amacı ideal bir hekim profili çizmektir. Dolayısıyla metinde bir idealleştirmenin, biçimlendirmenin hedeflendiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı yer yer abartmalara da yer verilmiştir. Yazar, metnini oluştururken, birçok kaynaktan faydalanmıştır.

SONUÇ

Abbâs Vesîm, 18. yy. da yaşamış önemli şahsiyetlerdendir. Edebî ve ilmî birçok eser kaleme alan Vesîm, tıp alanında da dönemin tanınmış isimlerindedir.

Düstûru’l-Vesîm Fî Tıbbı’l-Cedîd ve’l-Kadîm adlı eserin son bölümünde hekimlerin geleneğine uyararak bir vasiyetnâme kaleme almıştır.

Abbâs Vesîm, Doğu ve Batı kültürüne vâkıf bir şahsiyet olduğu için, tarihî eserleri eleştirel bir yaklaşımla ele alır. Böylece vasiyet bölümü geçmişteki eserlerin birebir bir kopyası değil, kendi dönemindeki şartlar göz önünde bulundurularak güncelleştirilmiştir. Yazar, iç içe vasiyetlerin anlatıldığı bölümde kendi düşüncelerini de aktarmıştır.

Abbâs Vesîm, üslup sahibi bir yazardır. Bunda şair olmasının da rolü vardır. *Düstûru’l-Vesîm Fî Tıbbı’l-Cedîd ve’l-Kadîm* bir tıp kitabı olmasına rağmen *El-Hâtimetü’l-Vesâyâ İlâ-Etubbâ* bölümünde edebî bir metin ortaya

çıkarmış, nasihat türünün güzel bir üslubunu vermiştir. Resmî, edebî dil özelliklerini kullanan yazar, eserde manzum bir akıcılık yakalamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbâs Vesîm, *Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm*, RP. nr. 946, 947 (İki cilt)
- Abbâs Vesîm, *Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 4097.
- Abbâs Vesîm, *Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm*, Arkeoloji Müzesi, Nu: 722, nr. 726, 727.
- Abbâs Vesîm, *Düstûru'l-Vesîm Fî Tıbbı'l-Cedîd ve'l-Kadîm* Topkapı Sarayı Kütüphanesi, nr: EH 1821.
- ACIDUMAN, Ahmet, ARDA, Berna, "Emir Çelebi ve Ünlü Eseri Enmüzecü't-Tıbbî Deontoloji ile İlgili Bir Bölüm: Vesâyâ-yı Hükemâ-yı Selef ve Halef" *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, S. 58, 2008, s. 68-72.
- AKINCI, Sırrı, "Hekim Abbâs Vesîm Efendi." *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1961, sayı 24, s. 695.
- "XVIII. Asırda Yaşamış Bir Hekimimiz ve Meşhur Eseri." *Hayat-Tarih Mecmuası*. C. I, S. 2, İstanbul, 1947, s. 7.
- "Kitâb-ı Düstûr-u Vesîm fi't Tıbb'ü Cedidî ve'l Kadîm'in İncelemesinden Ortaya Çıkan Sonuçlar", *Yeni Tıp Âlemi*, Aylık Tıp Dergisi, C. XIII, S. 146 İstanbul, 1964.
- "Osmanlı İmparatorluğu Tıbbında Disseksiyon ve Otopsi", *İstanbul Tıp Fakültesi*, Mecmuası, cilt 25, İstanbul, 1962.
- AKTAŞ, Şerif, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ankara, 1993.
- AYDÜZ, Salim, "On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Tıbbında Değişim: Doğu Tıbbından Batı Tıbbına Geçiş Üzerine Bir Deneme." 38. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, II. Cilt, Ankara, 2005, s. 1031-1037.
- BAYAT, Ali Haydar; *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2000.
- ÇOBAN, Ahmet, *Edebiyatta Üslup Üzerine*, Ankara, 2004.
- DEVELİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993.
- ERDEMİR, Ayşegül Demirhan; *Tıbbî Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa, 1991.
- FİLİZOK, Rıza, "Nihad Sâmi Banarlı'nın Üslûbu Üzerine Bir Sohbet" <http://www.egeedebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=61>. (01. 04. 2015)
- KAHYA, Esin, ERDEMİR Ayşegül D., *Bilimsel Çalışmalar Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.
- KURTOĞLU, V. Behcet; *Şair Tabipler*, İstanbul, 1967.
- ŞEHSÜVAROĞLU, Bedi N., DEMİRHAN Ayşegül Erdemir, GÜRESSEVER, Gönül Cantay, *Türk Tıp Tarihi*, Bursa, 1984.
- ÜNVER, Süheyl; "Hekim Abbâs Vesîm Efendi'yi Ruhlen Yetiştiren Kimdir?" *Dirim*, İstanbul, 1947, S. 3, s. 76-77.

TERZİOĞLU, Arslan; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitiminin Batılılaşması”. Osmanlı, 8. Cilt, Ed. Güler Eren, İstanbul, 2002.

TUĞLUK, İbrahim Halil, Abbâs Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007. (Basılmamış Doktora Tezi)